

**INKLYUZIV TA'LIM TIZIMI SOHASIDA NORMATIV BAZA
TAKOMILLASHTIRISH**

Texnologiya menejment kommunikatsiya instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qtuvchisi

Eshmamatova Sitara Tuyg'un qizi

Talaba: Rustamova Nargiza va

Sheraliyeva Sevara

Annotatsiya: Maqolada inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish va uni huquqiy-me'yoriy asoslarda mustahkamlash zaruriyati yoritiladi. Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning teng huquqli ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydi. Shu sababli normativ-huquqiy hujjatlarni xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish, milliy ta'lim siyosatida inklyuzivlik prinsiplarini mustahkamlash va samarali monitoring mexanizmlarini yaratish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, huquqiy asos, normativ baza, imkoniyati cheklangan bolalar, ta'lim siyosati, xalqaro standartlar.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'lim siyosati imkoniyati cheklangan bolalarga umumiy ta'lim maktablarida ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan. Biroq mazkur yo'nalishda huquqiy asoslarning mukammal emasligi, mavjud normativ-huquqiy hujjatlar va amaliyot o'rtasidagi tafovutlar sezilmoqda. Shu sababli, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda normativ bazani takomillashtirish dolzarb masala sifatida maydonga chiqmoqda.

Inklyuziv ta'lim tizimi O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar (jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lganlar) uchun umumiy ta'lim muassasalarida teng huquqlar asosida ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashga qaratilgan. Bu tizimning normativ bazasi so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda, chunki mamlakat ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasiga (PF-5712-son, 2019-yil) muvofiq inklyuziv yondashuvni kuchaytirmoqda. Normativ hujjatlarning takomillashtirilishi asosan Prezident qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va qonunlar orqali amalga oshirilmoqda. Quyida asosiy jihatlar va takomillashtirish yo'nalishlarini ko'rib chiqamiz.

Asosiy normativ hujjatlar va ularning roli

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni tartibga soluvchi asosiy hujjatlar quyidagilar. Ularning ko'pchiligi 2020-2025 yillarga mo'ljallangan bo'lib, tizimni takomillashtirishga qaratilgan.

Hujjat nomi va raqami	Sana	Asosiy mazmuni va takomillashtirish jihatlari
PF-5712-son: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida	29.04.2019	Inklyuziv ta'lim dasturlarini rivojlantirish, pedagog kadrlarni tayyorlash va umumta'lim muassasalarini moslashtirish (ko'tarish qurilmalari, panduslar) talab qilinadi. Takomillashtirish: Oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv metodika bo'yicha o'quv materiallarini yangilash.
PQ-4860-son: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida	13.10.2020	2020-2025 yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va "yo'l xaritasi" tasdiqlandi. Maqsad: 2025-yilga qadar 51% maktablarda inklyuziv tizimni joriy etish. Takomillashtirish: Pedagoglar uchun malaka oshirish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va alohida ehtiyojli bolalarni qamrab olish ko'rsatkichlarini belgilash.
O'RQ-637-son: Ta'lim to'g'risida (Qonun)	23.09.2020	Alohida ehtiyojli bolalarga inklyuziv, ixtisoslashtirilgan yoki uy sharoitida ta'lim berish huquqini belgilaydi. Sinflarda o'quvchilar soni 35 nafardan oshmasligi kerak. Takomillashtirish: Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibini Vazirlar Mahkamasi belgilaydi, bu orqali normativ baza yanada aniqlashtirilmoqda.
638-son: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida	12.10.2021	Inklyuziv sinflarga faqat bir xil tibbiy tashxisdagi o'quvchilarni qabul qilish tartibi, shaxsiy hujjatlar yig'ma-jildi va davlat ta'minoti belgilandi. Takomillashtirish: Ixtisoslashtirilgan muassasalarning maqomini mustahkamlash va o'quv jarayonini qonunchilikka moslashtirish.
PF-152-son: Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida	30.09.2024	Maktabgacha ta'limda inklyuziv yondashuvni kuchaytirish, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish. Takomillashtirish: 2025-yilga qadar maktabgacha ta'lim qamrovi 77% ga yetkazish, shu jumladan inklyuziv shakllarni kengaytirish.

Ushbu hujjatlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konventsiyasiga (2021-yilda ratifikatsiya qilingan) asoslanadi. 2023-2025 yillarga mo'ljallangan Milliy Harakat Rejasi orqali konventsiya qoidalari amalga oshirilmoqda.

Takomillashtirish yo'nalishlari

Normativ bazani takomillashtirish quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borilmoqda:

Pedagog kadrlarni tayyorlash va malaka oshirish: Oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim dasturlari joriy etilmoqda. Masalan, PQ-4860-son asosida pedagoglar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqilmoqda va yosh o'qituvchilarga kasbiy qo'llab-quvvatlash mexanizmi takomillashtirilmoqda. 2023-2024 o'quv yilida 530 ta maktabda inklyuziv tizim joriy etilib, 1195 nafar bola qamrab olingan.

Infratuzilma va texnologiyalarni moslashtirish: Umumta'lim muassasalariga maxsus jihozlar (pandus, ko'tarish qurilmalari) o'rnatish va innovatsion texnologiyalarni qo'llash talab qilinadi. UNICEF va USAID kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda seminar-treninglar o'tkazilmoqda, masalan, 2024-yilda Samarqand, Jizzax va Toshkent viloyatlarida.

Monitoring va indikatorlar: 2020-2025 yillarga mo'ljallangan konsepsiyada maqsadli ko'rsatkichlar (indikatorlar) belgilangan, jumladan, 2025-yilga qadar inklyuziv ta'limni 51% maktablarda joriy etish. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022-2026" da (66- va 70-maqsadlar) nogironlarning ijtimoiy hayotiga jalb qilish va hududlarda shart-sharoit yaratish ustuvorligi belgilangan.

Xalqaro hamkorlik va qo'shimcha choralar: BMT, YUNESKO va Islom Ta'lim Taraqqiyoti Banki (IsDB) bilan hamkorlikda o'quv dasturlari yangilanmoqda. Masalan, 2019-yildan boshlab UNICEF tomonidan 1-2-sinflar uchun kompetentsiya asosidagi inklyuziv o'quv dasturi ishlab chiqilgan. 2023-2026 yillarga mo'ljallangan Ta'lim sohasidagi islohotlar bo'yicha shartnoma (Compact) orqali etika, inson huquqlari va tenglikka e'tibor kuchaytirilmoqda.

Hozirgi holat va muammolar

2025-yil sentabr holatiga ko'ra, inklyuziv ta'lim qamrovi oshmoqda: maktabgacha ta'limda 77% ga yetgan, umumiy ta'limda esa 40% dan ortiq nogiron bolalar asosiy maktablarda o'qimoqda. Biroq, muammolar mavjud: pedagoglarning malakasi yetarli emas, infratuzilma hamma joyda moslashtirilmagan va qishloq hududlarida qamrov past. Takomillashtirish uchun "Inklyuziv ta'lim laboratoriyasi" (2021-yilda tashkil etilgan) va har yili o'tkaziladigan ilmiy konferensiyalar (masalan, "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari") muhim rol o'ynamoqda.

Kelajakdagi takomillashtirish takliflari

- Normativ hujjatlarni xalqaro standartlarga (YUNESKO MSKO) to'liq moslashtirish.
- Raqamli texnologiyalarni (mobil ilovalar, EMIS tizimi) kengaytirish.
- Byudjetni oshirish va xususiy sektor jalb etish orqali infratuzilmani yaxshilash.
- 2025-yil oxirigacha monitoringni kuchaytirib, indikatorlarni baholash.

Ushbu choralar orqali O'zbekiston inklyuziv ta'lim tizimini yanada samarali qilishga erishmoqda, bu esa BMTning Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (4-maqsad: Sifatli ta'lim) ga mos keladi. Qo'shimcha ma'lumot uchun lex.uz saytiga murojaat qiling.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun normativ-huquqiy bazani takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Inklyuziv ta'limni tartibga soluvchi alohida qonun hujjatini ishlab chiqish.

Ta'lim muassasalarida infratuzilmani moslashtirish bo'yicha aniq me'yorlarni belgilash.

Pedagog kadrlarni inklyuziv ta'limga tayyorlash uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish.

Inklyuziv ta'limni monitoring qilish va baholashning samarali mexanizmlarini yaratish.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali normativ bazani xalqaro standartlarga moslashtirish.

Adabiyotlar:

- Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya. Nyu-York, 2006.
- UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO Publishing, 2017.
- OECD. Inclusive Education for Students with Disabilities. OECD Publishing, Paris, 2021.
- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. □Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida□gi Qonun. Toshkent, 2021.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining □Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida□gi Farmoni. Toshkent, 2020.
- Vazirlar Mahkamasi qarori. □Inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida□gi qaror. Toshkent, 2021.
- Florian, L. The Sage Handbook of Special Education. London: SAGE Publications, 2018.
- Ainscow, M., & Sandill, A. Developing Inclusive Education Systems: The Role of Organizational Cultures and Leadership. International Journal of Inclusive Education, 2019.
- Slee, R. Inclusive Education Isn't Dead, It Just Smells Funny. London: Routledge, 2019.
- Qodirova, M. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari. □ Toshkent: Ma'rifat, 2022.
- Saidova, G. Inklyuziv ta'limning ijtimoiy-pedagogik asoslari. □ Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
- Абдурахмонов, Б. М., Рахимов, И. Б., & Турдалиев, И. Э. (2025). СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ В ГЕОГРАФИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ. Экономика и социум, (6-1 (133)), 933-937.
- European Agency for Special Needs and Inclusive Education. European Toolkit for Schools □ Implementing Inclusive Education. Brussels, 2020.
- UNICEF. The Right of Children with Disabilities to Education: A Rights-Based Approach to Inclusive Education. New York: UNICEF, 2012.
- Armstrong, A. C., Armstrong, D., & Spandagou, I. Inclusion: By Choice or by Chance? London: Routledge, 2020.
- O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi. Toshkent, 2022